

Se cuvenea ca măcar în unele cazuri să fie menționate vocile care vor fi tratate în alte fascicule. Avem în vedere pe un Amirat sau Amurat, numele sub care este menționat sultanul Murad I, în unele izvoare literare.

În măsura în care romanul *Alexandria* este urmărit în dezvoltarea literaturii mai multor popoare europene, se impunea semnalarea, fie și într-o formă succintă, a locului pe care-l ocupă această operă în literatura populară românească.

O mai bună dozare a bibliografiei vocilor ar fi avut ca rezultat și citarea unor studii, articole etc. din

reviste, de certă autoritate științifică, cum ar fi: *Dacia*, *Studii și cercetări de istoria artei*, *Buletinul monumentelor istorice*, *Studii și materiale de istorie medie* etc., reviste care lipsesc din lista prescurtărilor publicate la fascicula III.

Dincolo de aceste obiecții care n-au cum împiedica asupra calității operei, se cuvine să subliniem că ea se va impune nu numai ca un indispensabil instrument de lucru, ci și ca un izvor de perspective noi întru tratarea celor mai variate probleme din istoria veacurilor de mijloc.

PETRE DIACONU

DE LA DUNĂRE LA MARE

Mărturii istorice și monumente de artă creștină

Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de jos, Galați, 1977, 244 p.

Volumul pe care-l prezentăm a fost publicat cu prilejul Centenarului Independenței de Stat a României. Așa cum se precizează în cuvîntul-înainte semnat de IPSS Antim, arhiepiscopul Dunării de Jos și al Tomisului, lucrarea este *rodul unor cunoscuți specialiști în domeniul trecutului istoric al patriei noastre*. Studiile publicate au menirea să scoată la iveală momentele cele mai importante din viața culturală, spirituală, uneori politico-militară și chiar economico-socială a comunităților omenești de-a lungul erei noastre — din regiunea Dunării de Jos. Și nu se poate spune că reușita nu este deplină. Fi-rește, în câteva articole s-au strecurat inadvertențe, dintre care pe unele le vom semnală — în limita posibilităților. De remarcat că în cuprinsul volumului „De la Dunăre la Mare” și-au găsit locul cuvenit trei-patru studii în care se dezbate problemele majore ale etnogenezei și continuității românești, probleme axate, de data aceasta, în principal, pe documente paleocreștine.

Seria articolelor se deschide cu contribuția lui Constantin C. Giurescu, „*Continuitatea populației romanice în Dobrogea*” (p. 9—15) în care autorul aduce argumentele de rigoare în sprijinul tezei că „ținutul dintre Dunăre și Mare a fost unul dintre cele mai intens romanizate ale puternicului im-

periu roman”. Dovezile unei atari încheieri nu sînt căutate în contemporaneitatea romană ci în moștenirea lăsată de aceasta poporului român, cum ar fi în toponimie de pildă. După opinia lui C. C. Giurescu nume ca *Dîrstor*, *Oltina*, n-ar fi altceva decît pronunția românească a *Durostorum*-ului și, respectiv, a *Altinum*-ului. Trebuie să convenim cu autorul că *Vicina* și *Chilia* (probabil) sînt vechi nume românești, dar nu putem accepta afirmația că numele satului Cămena îl traduce pe vechiul *Petra*. Cămena este un toponim de dată relativ recentă, impus la sfîrșitul secolului al XVIII-lea de emigranții din regiunea Cotel. Dealtfel, dacă acest toponim ar fi dăinuit încă din vremea primilor slavi — așa cum susține regretatul autor și ca el mulți alți cercetători — ar fi trebuit ca el să se păstreze — într-un fel sau altul — și în defterele turcești din secolele XVI—XVIII (ceea ce nu s-a întîmplat, însă). Radu Vulpe în articolul „*Romanitate și creștinism coordonate ale etnogenezei române*” (p. 16—22), după ce vorbește pe scurt despre formarea poporului român, se oprește asupra latinității acestuia și, a rolului creștinismului de început în etnogeneza românească. Radu Vulpe își plan-tează demonstrația pe axioma imposibilității predicării creștinismului la nord de Dunăre în altă limbă decît cea

latină. De altminteri, faptul este sugerat de mulțimea unor cuvinte ca: *tîmplă, cruce, vîrgură, sîrbătoare, Ru-salii, Păresemi, ajun, cuminecătură, ci-mițir, martor, urare* ș.a. „Acest tezaur de cuvinte reflectă însăși istoria creștinismului românesc... care la început a avut un caracter exclusiv latin”. Autorul conchide că factorul creștin „a venit în sprijinul romanității noastre” tocmai cînd Dacia a fost părăsită de oficialitatea romană „și în mare parte cotoplită de migrații covârșitoare”.

Ș. Niculae, în „*Pătrunderea și dezvoltarea creștinismului în Scythia Minor*” (p. 23—33) inserează toate sau aproape toate datele privitoare la momentele principale ale trăirii episcopale din fosta provincie romană. În plus, d-sa face o trecere în revistă a localităților consemnate în martirologiile și sinaxarele creștine. De asemenea, înșiră bazilicile din localități ca: Tomis, Callatis, Tropaeum Traiani, Troesmis etc. Printre acestea este trecut, din greșală, evident, și Galați. Ene Braniște, ne dă, în studiul său „*Martiri și sfinți de pe pămîntul Dobrogei de azi*”, o listă exhaustivă a acestora. Studiul este ancorat într-o bibliografie densă. Contribuției lui Ene Braniște trebuie să i se aducă precizarea că Axiopolis nu a fost niciodată sediul legiunii a II-a Herculea.

Referindu-se la martirii Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos de la Niculițel, E. B. se realizează părerii conform căreia aceștia au suferit martiriul în vremea lui Diocletian sau Licinid. Argumentul l-ar constitui „păreri istoricilor și arheologilor români cei mai competenți” (p. 45). În realitate, singura competență o au documentele și observațiile arheologice care nu ne permit, sub nici o formă, o datare a martirizării și înmormîntării lui Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos înainte de sfîrșitul secolului al IV-lea. Această concluzie este întărită acum și de descoperirea „parterului” criptei de la Niculițel.

Parcurgînd articolul lui Ioan Gh. Coman „*Scriptori teologi în Scythia Minor*” (p. 63—83), cititorul își va făuri o imagine completă asupra a ceea ce a reprezentat Scythia Minor pentru creștinismul vechi dar și pentru cultura universală, deoarece unii autori ca Ioan Casianul sau Dionisie cel Mic au dat omenirii opere de înaltă spiritualitate. Oprindu-se asupra unei alte personalități din Scythia Minor — Ioan Maxențiu — autorul găsește prilejul să

scoată în relief pasajele din opera acestuia referitoare la disputa dintre „călugării sciți” și papa Hormisdas, moment semnificativ din istoria provinciei noastre dintre Dunăre și Mare. Dacă episcopul-vicar Epifanie Norocel Tomitanul descrie „*Bazilicile din Tomis*” (p. 84—89), în schimb, Adrian Rădulescu le prezintă pe cele de la Axiopolis, Callatis și Tropaeum Traiani (p. 90—97). Prin mijlocirea acestor studii cititorul se edifică asupra topografiei și particularităților unora dintre cele mai însemnate basilici de pe teritoriul jud. Constanța. Maria Munteanu în „*Mărturii creștine păstrate în Muzeul de Arheologie Constanța*” (p. 98—104) publică o serie de stele, capitele și piese ceramice cu inscripții și simboluri creștine, păstrate azi în Muzeul de istorie națională și arheologie din mai sus amintita localitate. Piese datează din sec. IV—VI. În finalul articolului Maria Munteanu amintește și de unele vestigii creștine din sec. X—XI, provenind de la Capidava și Păcuilul lui Soare. Gavrilă Simion, în *Vestigii și mărturii creștine din zona gurilor Dunării*” (p. 105—110), descrie bazilicile de la Jurilofca și Slava Rusă, iar V. H. Bauman, în articolul „*De la Turcoaia la Niculițel. Mărturii vechi creștine*”, (p. 111—116) ne prezintă pe cele de la Troesmis, Dinogetia-Garvăn, Noviodonum-Isaceea și Niculițel. Importanța contribuției lui V. H. Bauman rezidă în înfățișarea bazilicii de la Niculițel prevăzute cu o criptă. Această are două nivele; în nivelul superior au fost adăpostite osemintele martirilor Zotikos, Attalos, Kamasis și Filippos, iar în cel inferior resturile cinerare ale altor doi martiri neidentificați. Tot complexul datează de la sfîrșitul veacului al IV-lea. Datarea nu comportă nici o discuție.

Extrem de important este studiul lui I. Dragomir și Silviu Sanie, „*Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei*” (p. 117—122) în care sînt etalate, pentru prima dată, în chip sistematic, elemente creștine (cruce, inscripții pe ceramică) de la Barboși — cunoscuta stațiune arheologică de pe malul Siretului, în apropiere de Galați. Prezența vestigiilor paleocreștine aici, în sudul Moldovei, e de natură să definească și mai pregnant aspectele romanizării acestei provincii. Lăsînd la o parte excelentul articol al lui Emilian Popescu, „*Cîteva considerații cu privire la limba inscripțiilor din Scythia Minor în secolele IV—VI*”, (p. 123—

133) ne vom opri o clipă asupra contribuției lui I. Barnea „*Bisericițele rupestre de la Murfatlar*”, (p. 134—140). În fapt acest articol este — așa cum o subliniază însuși autorul — un rezumat al textului respectiv din volumul „*Din Istoria Dobrogei*” III, 1972, p. 180—233. I. Barnea descrie amănunțit și împede cele 6 bisericițe „descoperite în dealul de cretă de la sud-vest de satul Murfatlar” ca apoi să conchidă că ele „se leagă strâns de cariera de cretă deschisă în același deal în ultimele decenii ale secolului X și începutul sec. XI pentru exploatarea blocurilor de cretă necesare la construirea pe o porțiune nedefinită a zidului de pe coama valului de piatră și ale castrelor adiacente ale acestuia din apropiere”. Evident, în cazul de față avem de-a face cu o scăpare din vedere a autorului, constând în necitarea lucrării din care au fost luate aceste încheieri. Ele au fost consemnate în chip ferm pentru prima dată în revista *Dacia* VI, din anul 1962, deci într-o vreme în care I. Barnea le admitea ca fiind probabile. Singura deosebire între concluziile din *Dacia* VI și cele din prezentul articol constă în datarea diferită a monumentelor de la Murfatlar. În timp ce în *Dacia* VI ele sînt datate la sfîrșitul secolului X, în acest studiu — ca și în altele care l-au precedat — I. Barnea le-a datat la sfîrșitul secolului X-începutul secolului XI, ceea ce, firește, nu poate fi susținut cu nici o dovadă arheologică. Dincolo de aceste precizări vom recunoaște că monumentele rupestre din dealul Tibişirul de pe teritoriul comunei Basarabi (fost Murfatlar) constituie un autentic document al autohtoniei și permanenței românești în Dobrogea. Cristian Moisescu, în „*Un monument medieval dobrogean necunoscut. Biserica Sfîntul Atanasie de la Niculițel (sec. XIII)*” (p. 141—148) prezintă o biserică veche din Niculițel „avînd planul în formă de cruce înscrisă, fără puncte de sprijin libere, așa numitul tip simplu”. Operînd cu metoda analogiilor autorul conchide că biserica Sfîntul Atanasie de la Niculițel datează „de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului următor”. D-sa susține că o atare datare este întărită și de rezultatul sondajelor arheologice. Afirmația nu este însă ilustrată de nici o dovadă arheologică. În ce ne privește socotim că lăcașul în cauză mai necesită încă unele cercetări arheologice, deoarece probele

căpătate pînă în prezent sînt insuficiente pentru a-i asigura o încadrare cronologică. După opinia noastră nu trebuie exclusă o datare către sfîrșitul secolului XVII-începutul secolului XVIII. Și în acest caz, însă, biserica sf. Atanasie ar rămîne un monument unic pentru Dobrogea.

Ioan Rămureanu în „*Mitropolia Vicinei și rolul ei în păstrarea ortodoxiei în ținuturile românești*” (p. 149—169) face un larg istoric al acestei eparhii, după ce, în prealabil, expune, în chip obiectiv, păreri referitoare la localizarea orașului Vicina. La un moment dat autorul își mărturisește discret preferința pentru teza localizării Vicinei la Isaccea în nordul Dobrogei. În final, I. Rămureanu prezintă împrejurările strămutării lui Iakint de Vicina la Curtea de Argeș și înscăunarea acestuia ca primul mitropolit al Țării Românești. Autorul pare a-și însuși teza lui C. C. Giurescu, potrivit căreia Dobrogea a fost stăpînită, în deceniul al IV-lea al secolului al XIV-lea, de către Basarab, teză care nu beneficiază însă de nici un document și, în plus, intră în contradicție cu interpretarea izvoarelor literare ale vremii. Într-adevăr, dacă Vicina — oraș dobrogean — se afla în stăpînire tătărească la 1337—1340 — cum însuși recunoaște Ion Rămureanu — cum putea Dobrogea să fie la acea dată sub ascultarea lui Basarab?

Ultimele trei articole din volumul „*De la Dunăre la Mare*” „*Viața bisericească în Dobrogea și în părțile Dunării de Jos în secolele XV—XIX*” (Mircea Păcuraru), „*Minăstirile dobrogene și din părțile Dunării de Jos*” (Ieronym Motoc), „*Viața bisericească în Dobrogea și la Dunărea de Jos după războiul de Independență*” (Nicolae Grosu) vin să întregescă cunoștințele noastre în domeniul activității ecleziastice dintr-un teritoriu românesc stăpînit, în bună parte, multe secole de-a rîndul de către turci.

La capătul intervenției noastre se cuvine să subliniem că tomul „*De la Dunăre la Mare*” este o contribuție binevenită la cunoașterea istoriei Dobrogei și a ținuturilor din preajma gurilor Dunării. În unele dintre articole sînt conturate idei și teze inedite; în altele sînt prezentate fapte și documente noi. Studiile sînt elaborate, în general, de pe poziția cunoașterii aprofundate a bibliografiei. Cu excepția articolului lui M. Seșan, toate celelalte își trag seva din realități istorice probate de izvoare

arheologice, epigrafice, documente, cronici etc. Un cuvînt de laudă se cuvine să fie adresat și redacției tomului, care s-a îngrijit ca acesta să fie tipărit pe o hîrtie bună și în condiții grafice ireproșabile. Desigur, există și neajunsuri, unele datorate autorilor, altele tehnoredacției. De pildă, la p. 47 se menționează că numele martirilor de la Halmyris erau Epictet și Astion, ca la p. 105 aceleași nume să fie transcrise Epictet și Aristion. La p. 149 în loc de Sestlav a apărut Seuthes. La p. 155 se spune că „Vicina a luat ființă între 1204 și 1260”. Corect ar fi „mitropolia Vicinei a luat ființă...” deoarece orașul Vicina era înființat mai de mult. La sfîrșitul secolului al XI-lea el era deja cunoscut. La p. 149 se spune că în 971 „teritoriul Bulgariei orientale, integrat în Imperiul bizantin a fost împărțit în două theme sau ducate, *Bulgaria* și *Paristrion* sau *Paradunavon*. În fapt, la 971 teritoriul Bulgariei orientale a fost transformat într-o singură themă. Cealaltă themă, Bulgaria,

care cuprindea teritoriul vestic al fostului țarat bulgar a luat ființă mai tîrziu în jurul anilor 1118—1120.

Anume greșeli au apărut și în rezumate. Astfel, numele lui Ș. Niculae este N. Șerbănescu, iar cel al lui Gavrilă Simion este redat sub forma George Simion.

Fotografiile, inclusiv cele color, ca și desenele sînt clare. În general, ilustrația este bine aranjată în text, cu excepția fig. 46 care a fost întoarsă din poziția ei normală. Unele greșeli și-au găsit loc și în harta de la sfîrșitul volumului. De exemplu, Sacidava și Păcuiul lui Soare nu sînt localizate corect. La Barboși nu este marcat castrul, iar la Rasova lipsește semnul corespunzător; unele toponimice actuale sînt puse în paranteză, iar altele, nu.

Oricum ar fi inexactitățile de genul celor semnalate aci, nu scad cu nimic din valoarea acestui pe cit de frumos, pe atît de util volum.

PETRE DIACONU